

**МУЛОҲИЗАҶО ДАР АТРОФИ
МАСЪАЛАИ ИСТИЛОҶОТ ДАР
СОЛҶОИ 30-ЮМИ САДАИ ХХ**

Ваҳҳобов Толиб, доктори илмҳои филологӣ, профессор кафедраи умумидонишигоҳии забони тоҷикии МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”
Бобочонова Дилбарҷон Абдумӯминовна, номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи умумидонишигоҳии забони тоҷикии МДТ “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)

**О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ
ТЕРМИНОТВОРЧЕСТВА В 30-е годы
XX СТОЛЕТИЯ**

Ваххобов Толиб, д-р филол. наук, профессор кафедры таджикского языка ГОУ «ХГУ им. академика Бободжона Гафурова»; **Бободжанова Дилбардҷон Абдумуминовна**, канд. филол. наук, доцент общеуниверситетской кафедры таджикского языка ГОУ «ХГУ имени академика Б.Г.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**ON CERTAIN ISSUES CONCERNED
WITH TERM CREATION REFERRING
TO THE 30-IES OF THE 20TH CENTURY**

Vahhobov Tolib, Dr. of Philology, Professor of the department of the Tajik language under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov”; **Bobodjanova Dilbarjon Abdumuminovna**, candidate of philological sciences, Associate Professor of the all-university department of Tajik language under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov (Tajikistan, Khujand) **E-MAIL:** bobojonova1977@mail.ru

Вазъияти забони ҷумҳурӣ ва фаъолияти кумитаи терминалогӣ (Терминком), ки 4 феввали соли 1933 бо қарори КХМҶТ ташиқ шуда буд, баррасӣ гардидааст. Зикр шудааст, ки солҳои 30-уми қарни ХХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи истилоҳот ва демократикунони забони адабӣ ва табдили алифбо ба майдони баҳс кашида шудаанд. Ба хусус масъалаи истилоҳот мавриди баҳсҳои доманадор қарор гирифт. Ба моҳият ва мундариҷаи “Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ”, ки 15.08.1936 аз ҷониби Президиуми КИМ ҶШСТ қабул шуда буд, диққати махсус дода шудааст. Зикр шудааст, ки солҳои 30-ум дар сиёсати миллии забони ИҶШС умуман ва ҶШСТ хусусан равиши маҳдуд кардани захираҳои миллии дорхилизабонӣ ҳос буд. Забон асосан аз ҳисоби захираҳои хориҷӣ, аз ҷумла калимаҳои русӣ байналмилалӣ бой мешуд. Гузашта аз ин ба миллатгарой муттаҳам намудани ашхоси ифодакунандаи хоҳиши истифодаи захираҳои дохилии забон ва мисли ин амалҳои номатлуб ҷой доштанд.

Калидвожаҳо: сохтмони забон, Анҷумани нахустини илмӣ-забониносии Тоҷикистон, истилоҳот, демократикунони забони адабӣ, табдили алифбо, Кумитаи истилоҳот, «Муқаррарот», «Тезисҳо», калавишҳо дар истифодаи истилоҳот, «Установкаи

терминологияи забони тоҷик», масъалаи тадбири Анҷумани дуҷуми забонишиносии тоҷик, лоиҳаи «Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ» (1939)

Рассматривается языковая ситуация в республике и деятельность Терминологического комитета (Терминкома), созданного 4 февраля 1933 года по решению Народного комиссариата образования ТССР. Отмечено, что в 30-е годы XX столетия в ТССР шли бурные споры о проблемах терминологии, демократизации литературного языка и замене алфавита. Особенно ожесточенные диспуты касались создания новой терминологии. Особое внимание уделено сущности и содержанию «Терминологической установки таджикского языка», принятой Президиумом ЦИК ТССР 15.08.1936. Изучаются факты, связанные с тем, что в 30-е годы XX в. в национальной и языковой политике СССР, и в ТССР в частности, превалировала тенденция к ограничению использования национальных и внутренних языковых резервов. Язык преимущественно пополнялся заимствованными языковыми резервами, особенно русско-интернациональной лексикой. Более того, имели место обвинения в национализме в адрес людей, проявивших желание использовать внутренние резервы языка, со всеми вытекающими последствиями.

Ключевые слова: *языковое строительство, термины, демократизация литературного языка, замена алфавита, Терминком, «Терминологическая установка таджикского языка»*

The article dwells on the language situation in the republic and activities of Terminological Committee (Terminology Committee) established on February 4, 1933 by the decision of the People's Commissariat for Education of the TSSR. It is noted that referring to the 30-ies of the 20th century in the TSSR there were heated debates about issues beset with terminology, democratization of literary language and the replacement of alphabet. Particularly fierce disputes concerned with new terminology creation. Particular attention is paid to the essence and content of "Terminological setting of Tajik language" adopted by the Presidium of the Central Executive Committee of the TSSR on 15.08.1936. The facts related to the fact that in the relevant century in the national and language policy of the USSR and in the TSSR in particular, tendency to limit usage of national and internal language reserves was prevailed. The language was mainly replenished with borrowed language reserves, especially Russian-international words. Moreover, there were accusations of nationalism against people who showed a desire to use the internal reserves of the language with all the ensuing consequences.

Key-words: *language construction, terms, democratization of literary language, replacement of alphabet, Terminkom, "Terminological setting of Tajik language"*

Солҳои 30-юм дар сохтмони забони тоҷикии адабӣ масъалаҳои истилоҳот, демократикунони забони адабӣ ва табдили алифбо ба майдони баҳс кашида шуданд. Бахусус, масъалаи истилоҳот дар аввалҳои солҳои 30 мавриди гуфтугузор ва баҳсҳои доманадор қарор гирифт ва ин сабабҳои худро дошт, зеро: а) инкишофи соҳаҳои гуногуни ҷомеаи нави шӯравии Тоҷикистон зарурати танзим, таҳия ва тартиби системаи истилоҳотро тақозо мекард; б) тараққи ва арзи вучуд қардани риштаҳои нави илму техника, ки гузашта дар зиндагии мардуми тоҷик мақому мавқеъ надоштанд, ба вучуд омадани системаи нави истилоҳотро дар забони тоҷикӣ вобаста ба соҳаҳои нав талаб мекарданд; в) дар вазъияти ба амал омада муайян қардани сарчашмаҳои асосии эҷод ва мураттабсозии истилоҳоти забони тоҷикӣ ба майдони ҳаллу фасл гузошта шуда буд; г)

мутамакиз намудани ташкил ва танзими системаи истилоҳоти забони адабии тоҷикӣ ва ба ин манзур созмон додани шабакаи мақомоти ташкилию роҳбарӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ.

Масъалаи истилоҳот ва ҳаллу фасли он дар Анҷумани нахустини илмӣ-забоншиносӣ (Сталинобод, 1930) ба таври ҷиддӣ мавриди баррасӣ қарор гирифт ва дар ҷайсаи анҷуман самтҳо ва сарчашмаҳои асосии ташаккул ва инкишофи истилоҳоти забони тоҷикӣ тарҳрезӣ гардиданд. Вале ҳалли муфассал, мушаххас ва мӯшиқонаи ин масоил дар заминаи сатҳи ҳамонвақтаи илми забоншиносӣ вазифаи ояндаи аҳли илм, пеш аз ҳама, забоншиносии тоҷик ба шумор мерафт. Маҳз дар ҳамин замина масъалаи истилоҳот ба ҳайси вазифаи аввалиндараҷаи сохтмони забони адабии тоҷикӣ дар солҳои 30-юм қарор гирифт.

Мубрамият ва ҳалталаб будани масоили истилоҳот тақозо намуд, ки 4 феввали соли 1933 бо қарори коллегии Комиссариати халқии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шуъбаи илми ҳамин комиссариат Кумитаи терминологӣ (термином) ташкил карда шавад. Кумита дорои сохтори махсус буда, аз шуъбаҳои зерин тарҳрезӣ мегардад:

1) шуъбаи истилоҳоти хоҷагии қишлоқ; 2) шуъбаи истилоҳоти физикаю математика; 3) шуъбаи истилоҳоти ҷуғрофӣ; 4) шуъбаи ҷамъиятӣ-сиёсӣ; 5) шуъбаи истилоҳот ва коргузори [7,3].

Боқад қайд намуд, ки дар раёсати Кумитаи истилоҳот шахсиятҳои маъруф ва аҳли адаб дохил шуда буданд, ки қомеъҳои он ба номи эшон робитаи ногустастанӣ доранд, аз ҷумла, устод С. Айнӣ, Лохутӣ, Улуғзода, Сирус, Иқромӣ, Ш. Ҳусейнзода, Климчитский, Беленитский, Благовешенская, Неменова, Азизӣ ва ғайра. Кумитаи истилоҳот дорои «Муқаррарот»-и ҳеш буда, тибқи он фаъолиятҳо дар амал татбиқ мекард. Мувофиқи «Муқаррарот» муҳимтарин вазифаҳои Кумита аз инҳо иборат буданд:

а) дар замина ва ба назардошти дастовардҳои методологияи марксистӣ-ленинӣ дар забоншиносӣ ва принципҳои марбути сохтмони сотсиалистӣ дар марҳилаи мазкур коркард ва таҳияи истилоҳоти воҳид ва умумии забони тоҷикӣ;

б) назорат намудани муруот ва қабули истилоҳоти умумию ҳатмӣ ва имло дар матбуот (даврӣ ва ғайридаврӣ), таълиму тарбия дар коргузори муассисоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ;

в) ҷалб кардани оммаи васеи соҳибони забон, дар мадди аввал, қормандони илмӣ, муаллимон ва соири қормандони маданият шахр ва деҳот барои таҳия ва эҷоди истилоҳоти забони тоҷикӣ;

г) ширкат ва кӯмаки ҳамҷониба барои инкишоф ва тақомули забони адабии тоҷикӣ [9,41].

Дар «Тезисҳо» ба маърузаи «Қоркарди истилоҳот дар забони тоҷикӣ», ки дар ҷаласаи машваратии Кумитаи истилоҳот (дар таърихи 3.03.1933) ба тасвиб расидааст, дар бораи баъзе қамбудиҳои қарорҳои Анҷумани нахустини илмӣ-забоншиносии тоҷик (август 1930) ва зарурияти созмон додани фаъолияти Кумитаи истилоҳот баҳс сурат гирифтааст. Ба ақидаи таҳиягарони «Тезисҳо» «дар қарорҳои Анҷумани забоншиносии соли 1930 оиди инкишофи минбаъдаи истилоҳоти забони тоҷикӣ дар шароити густариши саноатикунонии кишвар нишондодҳои дақиқ ва саҳеҳ дода нашудааст» [7,43-44]. Пас аз доиршавии Анҷумани мазкур «Дар ҳамаи соҳаҳои қоркарди истилоҳоти воҳид ва умумӣ барои ҳамаи соҳаҳои улум ихтилоф ва зиддият ба ҷашм мерасад. Инчунин, дар истифодаи истилоҳоти маъруфу мустаъмал ихтилофи назар дар байни рӯзномаҳои ҷудоғона, байни нашриёт ва рӯзномаҳо дида мешавад. Масалан, истилоҳи «база» дар нашриёт бидуни тағйир истифода шавад, пас, дар «Тоҷикистони сурх» бар ивази он «манбаъ» ва рӯзномаи дигар «асос» мавриди қабул қарор гирифтааст» [7,45].

Коркард ва таҳияи истилоҳот мувофиқи нишондоди Кумитаи истилоҳот дар асоси ба назар гирифтани манбаъ ва сарчашмаҳои зерин бояд сурат гирад:

- 1) бо истифодаи захираҳои забони гуфтугӯии оммаи васеъ;
- 2) қабул кардан ва ҳазм намудани истилоҳоти байналмилалӣ ва қисман истилоҳоти забони русӣ, ки ба аксари забонҳои халқҳои ИҚШС ворид шудаанд. Вале ба назар бояд гирифт, ки ин қабил истилоҳҳо ба хусусиятҳои савтиёт ва сарфиёти забони тоҷикӣ худро мутобиқ созанд;
- 3) даст кашидан аз истилоҳоти хоси забонҳои форсӣ ва арабӣ, ки маънои ин ва ё он мафҳумро ба пуррагӣ ифода карда наметавонанд, ба истилоҳоти байналмилалӣ иваз намудан [7,45].

22 июни соли 1933 дар ҷаласаи васеи раёсати Кумитаи истилоҳот «Дастур оиди таҳия ва коркарди истилоҳоти забони тоҷикӣ» ба тасвиб расид. 11 июли соли 1933 бошад, асноди муҳими дигари фаъолияти Кумитаи истилоҳот ба унвони «Оиди принципҳои ташаккули истилоҳот дар забони тоҷикӣ» дар ҷаласаи васеи Кумитаи истилоҳот мавриди баррасӣ ва қабул қарор гирифт [7,87]. Бидуни шак, ҳуҷҷатҳои зикршуда барои мураттаб ва муназзам сохтани системаи истилоҳоти забони тоҷикӣ дар солҳои 30-юм саҳм гузошанд.

Натиҷаи фаъолияти чандинсолаи Кумитаи истилоҳот ин таҳия кардани «Установаи терминологияи забони тоҷикӣ» ба шумор меравад, ки дар таърихи 15.08.1936 аз ҷониби Президиуми КИМ советҳои ҚСС Тоҷикистон қабул гардидааст [14; 11,174].

Коркарди истилоҳот, бо назардошти «Установа...» ду лаҳзаи муҳимро доро мебошад:

- 1) муайян намудани истилоҳоти ифодакунандаи инкишофи маданияти сотсиалистӣ, ки дар забони тоҷикӣ мавҷуд нестанд. Аз қабилҳои коллектив, бригада, театр ва ғайра;
- 2) танқидан баҳрабардорӣ намудан аз истилоҳоти мавҷудаи забони тоҷикӣ: а) омӯхтан ва ҷудо кардани истилоҳоте, ки мафҳумро ба пуррагӣ ифода карда наметавонанд ва онҳоро аз истифода дур сохтан. Дар ҳамин замина табдили ифодаи маъно кардани баъзе истилоҳҳо ҷои нест. Масалан: «чаҳонгирӣ» ба ҷои «империализм», «сарнишин» бар ивази «пассажир», «ликбез» бар ивази «маҳви бесаводӣ»; б) истилоҳоте, ки дар забони тоҷикӣ ҳазм шудаанд ва ба талаботи замон ҷавобгӯ буда, маънои мафҳумро ба пуррагӣ ифода мекунанд, ба истилоҳи дигар иваз кардан ҷои нест. Масалан, «синф» ба «класс» адабиёт ба «литература» ва ғайра.

Ба назари мураттибони «Установа...» ду манбаъ ва сарчашмаи таҳияи истилоҳоти нав дар забони тоҷикӣ қобили эътироф мебошад: а) захираҳои забони гуфтугӯӣ ва забони адабии ҳозираи тоҷикӣ; б) истилоҳоти советӣ ва интернационалӣ, ки вориди забонҳои СССР шудаанд ва ё ин протсесс идома дорад.

Муаллифон дар баъзе маврид идеология ва тафаккури шӯравиро ғайривоқеъ арзёбӣ намуда, нисбати баъзе истилоҳҳо баҳои мучаррад дода, ба ғалатҳои илмӣ роҳ медиҳанд. Ба назари онҳо воридшавии баъзе истилоҳҳо, ки «аз ҷиҳати синфӣ бегона мебошанд, инчунин, ба даромадани терминҳое, ки идеологияи акси советиро кашола карда медароранд, роҳ дода нашаванд [14,5-6].

Масалан, «шоҳроҳ» барои ифодаи «генеральная линия», «шайтонароба» ба ҷои «велосипед». Ин ҷо калимаҳои «шоҳ» ва «шайтон» зидди идеологияи шӯравӣ будаанд. Муаллифон тасаввур карда натавонистаанд, ки калимаҳо дар баробари маънии аслиашон метавонанд маънои мачозӣ ва ё кӯчидаро ифода кунанд.

Дар «Установа...» роҳҳои ташаккул ва сохтани истилоҳоти забони тоҷикӣ нишон дода шудааст, ки муҳимтарини онҳо аз инҳо иборатанд:

- а) бо роҳи истифодаи аффиксҳои калимасоз: -дон, -зор, -дор, -стон, -нак, -дар, -вӣ, -гӣ, -онидан, -ият ва ғайра: «коллективонидан», «болшевикона», «эластикият» ва ғайра;

б) бе тағйир истилоҳоти интернатсионалӣ кабул карда мешаванд: индустрилизатсия, реконструксия, методист, коммунизм, биология, конференсия;

в) сохтани истилоҳҳои нав бо истифодаи роҳҳои калимасозии тоҷикӣ: мошинасозӣ, тракторсозӣ, мошинабарорӣ ва ғайра;

г) сохтани истилоҳҳо бо роҳи калка: дождамер-боронсанҷ, делопроизводитель-коргузор ва ғайра [14,6-10,12].

Аз мундариҷаи «Установа...» чунин бармеояд, ки дар истилоҳоти забони адабии тоҷикӣ равияи ҳатталимкон истифода кардани истилоҳҳои иқтибосии русию байналмилалӣ (интернатсионалӣ) тарғиб ва таблиғ гардида, тамоюли то ҳадди имконпазир муруот кардани шакли ягона ва воҳиди онҳо дар забонҳои халқҳои СССР пешниҳод карда мешуд. Аз ҷониби дигар, дар мавриди сохтани истилоҳҳо дар заминаи захираҳои дохилии забони тоҷикӣ боиси хархаша ва интиқоди тарафдорони қабули бетағйири истилоҳҳои русию байналмилалӣ мегардид ва онҳо эшонро ба сӯйистифода намудани арзишҳои миллӣ муттаҳам месохтанд. Махсусан, солҳои 1933-1937 дар таърихи мардуми ИҶШС солҳои сиёҳу хурӯҷи нерӯҳои иртиқоно диктатурӣ қаламдод шудаанд ва дар ин солҳо оид ба истифодаи захираҳои имконоти дохилии забон дар таҳия ва эҷоди истилоҳот, бахусус, бар ивази истилоҳоти русию интернатсионалӣ сухан кардан баробари ба худ ҳукми ҷазои сахтро сазовор дидан буд. Дар ҳамин давра як равияи сар то сар ғалат ва ғайриилмӣ дар истифодаи калимаҳои терминҳои арабӣ, ки дар забони адабии тоҷикӣ беш аз садсолаҳо маъво доштанд, ба ҳукми анъанаҳои қонун даромада буд, ки он ҳам бошад, то ҳадди имкон аз истифодаи калимаҳои арабӣ даст кашидан аст. Ва ин амал, албатта, аз сиёсати забонию идеологияи Давлати Шӯроҳо, ки ба муқобили ислом ва ҷаҳонбинии динӣ мубориза мебарданд, гувоҳӣ медиҳад ва ба он робитаи карин дорад. Масалан, тарҷумони китоби дарсии «Чуғрофия барои камсавадон» М. Саидӣ дар мактуби ҷавобии худ ба унвони сардори Нашриёти давлатии Тоҷикистон, Комиссариати маориф ба рафиқ Ананйев, шӯбаи таблиғи маданияи КМ ҲК (б) Расулӣ нома навишта, зимни он ба афкори муқарриз Иркаев зид ва ҳамовоз набудани хешро баён намудааст. Дар мактуб омадааст, ки: «Муқарриз Иркаев рӯйро ба ғаразона ба тарҷумаи дастури дарсӣ муносибат намуда, як иддаи зиёди истилоҳотро арабӣ эълон карда, онҳоро калимаҳои номафҳум муаррифӣ кардааст, ки бо ин васила ақоиди қормандони коллегияи КХ маорифро тағйир додааст, зеро худ онҳо забони тоҷикиро намендонанд. Масалан, истилоҳҳои *гунбаз*, *барҷаста*, *магнит*, *магас*, *нимкат*, *бошишигоҳ*, *штат*, *магния*, *тарқиш*, *сайд* ва ғайра. Калимаҳои зикршуда арабӣ набуда, ба соҳибони забон аксарияти онҳо мафҳум мебошанд» [8,24]. Ӯ муаллифони мақолаи дигар, ки дар бораи забони тарҷумаи «Конситутисияи РСС Тоҷикистон» ба силоҳи интиқом мубаддал кардаанд, ҳангома аз муқарриз Иркаев ба чанд маротиба иртиқо бахшида, ба ифрот расонидаанд. Ба назари онҳо, ҳатто, калима ва ё истилоҳоте, ки аз ягон ҷиҳат сохти амириро ном мебаранд, истифода бурдан дар шароити кунунӣ (яъне, сохти шӯравӣ) «ғалати маҳзи сиёсӣ» ба шумор меравад ва инро истифодаи ҷудо кардани РСС Тоҷикистон аз ИҶШС қаламдод мекунанд. Ба фикри кӯтоҳбинонаи онҳо «душманоне, ки барои Тоҷикистони аз ИРСС ҷудо карда ва аз нав барқарор кардани Ҳукумати буржуазӣ амириро тайёрӣ медиҳанд, истифодаи «маркази республика»-ро бо калимаи «пойтахт», ки ин термин собиқ фақат дар Бухорои амирӣ қор фармуда мешуд, тарҷума мекунанд» [16].

Ҷои таассуф аст, ки ҳомиёни «ақл»-у «ноқидон»-и замонасоз, ки худ аз илми забону забоншиносӣ фарсахҳо дур мебошанд, ақли қаламро ба душманони ашадии сохти нави шӯравӣ муттаҳам менамоянд, бидуни ҳаёву шарм барои истифодаи ин ва ё он калимаи собиқадори забон эшонро «душмани давлат» ном мебаранд. Ба фикри «дӯстдорони сохти нав», «аслиҳаи миллатчиёни буржуазӣ, ки ба ёрдами ӯ онҳо қори разилонаи фашистии худро кардаанд, аз онҳо иборат буд, ки грамматика ва қоидаи калимасозии арабиро ба забони тоҷикӣ

медароварданд, забонро бо терминҳои номафҳум ва зарарноки арабӣ ифлос мекарданд, гуногунӣ ва беҳуда мафҳуми як терминро чанд хел менависанд». Онҳо чунин амали аҳли қаламро, ки аз калимаҳои арабӣ истифода мебаранд, ба танг карда баровардани калимаю терминҳои интернационалӣ марбут медонанд. Ба фикри онҳо «гуё барои зарурияти бой кардани забон ин лозим бошад: терминҳои интернационалиро ба таври системанок фишор дода бароварда омадаанд, ки ин терминҳо ба забони партиягӣ даромадагӣ мебошанд ва онҳоро бо терминҳои аз ҷиҳати маъно бегонаи миллатчиғии буржуазӣ («республика»-ро ба «ҷумҳурият», «революция»-ро ба «инкилоб», «съезд»-ро ба «анҷуман», «грекҳо»-ро ба «юнониён» ва ғайра) иваз мекарданд, бо «хусусият»-и забони тоҷикӣ «такя» карда, бо роҳи ваҳшиёна стили доклади рафиқ Сталиноро вайрон мекарданд» [16].

Тавре ки аз муҳтавои мақолаи иқтибосшуда бармеояд, солҳои 30 дар сиёсати миллию забонии ИҶШС, умуман, ҶШС захираҳои миллию дохилизабонӣ маҳдуд гардида буд. Дар бисёр маврид барои қонеъ кардани талаботи соҳибони забон дар инъикоси зухуроти воқеӣ бартариатро ба захираҳои хоричии забон, аз ҷумла, калимаҳои русию байналмилалӣ медоданд ва агар ашхосе хоҳиши истифодаи захираҳои дохилии забон (масалан, *ҷумҳурият*, *анҷуман*, *инкилоб* ва ғайра)-ро авлотар донанд, бидуни таҳлили илмӣ ва воқеӣ онҳоро ба миллатгарой мутахҳам намуда, эшонро душман ва миллатчиғии буржуазӣ ном мебаранд. Вале таърихи баъдӣ ва инкишофи забони тоҷикӣ ғалат ва бепоя будани афкори фавқро ошкор намуда, собит гардонид, ки забон ва истифодаи захираҳои онро танҳо қонун ва афкори ашхоси муайян ба танзим дароварда наметавонад.

Бояд тазаққур дод, ки танзим намудан ва ба самтҳои лозима созмон додани инкишофи забони адабӣ, аз ҷумла, истилоҳот ҳамеша аз ҷониби мақомоти волои роҳбарии Ҷумҳурии Тоҷикистон назорат ва роҳнамоӣ карда мешуд. Азбаски масъалаи истилоҳот дар солҳои 30-юм ба яке аз проблемаҳои муҳим ва мубрами сохтмони забони адабии тоҷикӣ пазируфта шуда буд, онро борҳо дар ҷаласаи Бюрои КМ ҲК (б) Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода буданд. Аз ҷумла, дар ҷаласаи Бюрои КМ ҲК (б) Тоҷикистон аз 3 феввали соли 1935 қарор «Оиди ҳаёти Шӯрои илмӣ истилоҳот»-ро ба тасвиб расонид [3,79] ва ин қазия бори дигар собит месозад, ки масъалаи истилоҳот дар солҳои 30-юм ҳамеша тавачҷуҳи соҳибони забонро ба худ ҷалб карда меомад.

15 январӣ соли 1936 Бюрои КМ ҲК (б) Тоҷикистон дар ҷаласаи худ қарор дар бораи «Оиди даъвати конференсияи илмӣ КМ АНТ (алифбои нави тоҷик)»-ро дар таърихи 15-уми майи соли 1936 ба тасвиб расонид, ки дар рӯзномаи он ду масъала бояд ҳадафи арзёбӣ қарор мегирифт: «1) маъруза оиди забони адабии тоҷикӣ дар марҳилаи нав ва инкишофи минбаъдаи он: а) дар бораи дастурҳои истилоҳоти забони тоҷикӣ; б) оиди имлои забони тоҷикӣ; 2) оиди чараёни татбиқи алифбои нави тоҷикӣ дар байни омма» [4,75].

Дар охири соли 1936 масъалаи доир кардани Анҷумани дуҷуми илмӣ-забоншиносии тоҷик ба миён омад ва барои омода намудани он қарорҳои хизбию давлатӣ ба тасвиб расонида шуд. Бюрои КМ ҲК (б) Тоҷикистон дар ҷаласаи худ аз 28 августи соли 1936 қарор «Оиди Анҷумани забоншиносии КМ АНТ назди КИМ Тоҷикистон»-ро тасдиқ намуд ва тақозо кард, ки ин Анҷуман моҳи январӣ соли 1937 бо рӯзномаи зер доир карда шавад:

1. Оиди забони тоҷикӣ (маърузаи С.Айнӣ):
  - а) оиди синтаксиси забони тоҷикӣ (гузориши Ҳасанов);
  - б) тасдиқи дастурҳои терминологияи тоҷик (гузориши Абдинов);
2. Оиди имлои забони тоҷикӣ (маърузаи Исмаи) [5,162].

Рӯзномаи мазкур, инчунин, 3-юми сентябри соли 1937 аз ҷониби КИМ ҶШС Тоҷикистон ба тасвиб расонида шуда буд [10,9].

Тааҷҷубовар аст, ки муддати таври Анҷумани дуҷум борҳо ба таъхир афтод. Аз ҷумла, комиссияи сиёсии доир кардани Анҷумани дуҷум дар ҷаласаи худ (моҳи мартӣ соли

1937, протоколи № 9) омодагии доир кардани съезди дуҷуми забоншиносонро баррасӣ карда, ба қарор омад, ки: 1) ба сабаби мавҷудияти як идда масъалаҳои баҳснок ва ҳалношудаи забони тоҷикӣ (имло, истилоҳот, грамматика, тарҷума) зарур мешуморад, ки онҳоро ба таври фаврӣ ва дар муддати кӯтоҳ ҳаллу фасл кардан зарур аст. Ба ин манзур рӯзи тадбири Анҷумани дуҷуми забоншиносони тоҷикро 20-уми августи соли 1937 муқаррар гардид; 2) рӯзномаи Анҷуман, ки КИМ ЧШС Тоҷикистон аз 3 августи соли 1937 ба тасвиб расонида буд, низ бетағйир пазируфта шуд [10,9].

Дар охири соли 1937 масъалаи доир кардани Анҷумани дуҷуми илмӣ-забоншиносии Тоҷикистон аз рӯзномаи чорабиниҳои илмию фарҳангӣ бардошта шуда, бар ивази он тадбири маҷлиси машваратии оиди истилоҳот ва имло ба майдони баҳс ворид гардид. Ба ин манзур чаласаи Бюрои КМ ҲК (б) дар таърихи 16 декабри соли 1937 (нусха аз қарори №3) «Оиди даъвати маҷлиси машваратии истилоҳот ва имлои забони тоҷикӣ» қарор қабул намуд. Мувофиқи қарори зикршуда дар охири соли 1937 дар Сталинобод маҷлиси машваратии ҷумҳуриявӣ оиди истилоҳот ва имлои забони тоҷикӣ бояд доир мегардид [6,65]. Танҳо моҳҳои феврал ва ноябри соли 1938 ду маҷлиси машваратӣ аз ҷониби КМ ҲК Тоҷикистон оиди масъалаҳои грамматика, терминология ва орфографияи забони тоҷикӣ доир карда шуд.

Пас аз анҷоми маҷлиси машваратӣ қарорҳои онҳо дар шакли лоиҳа «Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ» бо замимаи фармони Комиссари халқии маорифи РСФСР Тоҷикистон (рақами 1, аз 2 январи соли 1939) тавассути нашрияҳои ҷумҳуриявӣ («Газетаи муаллимон», «Васияти Ленин», «Тоҷикистони сурх», маҷ. «Мақтаби советӣ») ба ҷоп расонида шуд [12]. Аз ҷумла, дар банди 5-уми фармони мазкур зикр ёфтааст, ки «совешанияҳое, ки дар бобати масъалаҳои сохти забон дар моҳи феврал ва дар моҳи ноябри соли 1938 аз тарафи КМ ҲК (б) Тоҷикистон ҷеғ зада шуда буданд, дар соҳаи ба тартиб даровардани масъалаҳои грамматика, терминология ва орфографияи забони тоҷикӣ як қатор чорабиниҳои конкретӣ муайян карданд. Ин чорабиниҳо барои барҳам додани архаизмҳо, арабизмҳо ва эронизмҳо дар забони тоҷикӣ, ба барҳам додани ҷудоии сунъии байни забони адабӣ ва зиндаи гуфтугӯӣ ва дар забони тоҷикӣ ҷорӣ кардани шаклҳои зиндаи забон ва советизмҳо равона карда шаванд» [1,3-8; 15,11; 13,12-13,89; 2,162-165].

Ҳадафи асосӣ дар шакли «Лоиҳа» омода кардани қарорҳои ин ду маҷлиси машваратӣ ва пешниҳоди муҳокимаю мубоҳиса қарор додани онҳо ба назари масъулини Комиссариати маориф иборат аз он буд, ки дар асоси ин музокираҳо дар соҳаи грамматика, терминология ва орфографияи тоҷикӣ қоидаҳои қатъӣ тайёр карда бароварда шаванд» [12].

Муҳаққиқони забони тоҷикӣ то ба ҳол дар атрофи ин «лоиҳа» ва баҳси атрофи он, бурду боҳти ин лоиҳа, сабабҳои дар охири солҳои 30-юм таҳия шудани ин «лоиҳа», робитаи ин «лоиҳа» ба таъвиби алифбои лотиниасоси тоҷикӣ, ба алифбои имрӯзаи тоҷикӣ ва масоили истилоҳот афкори хешро дар таҳлилу баррасии амиқ манзур нагардониданд. Оиди он танҳо қайдҳои ҷудоғонаи устод С.Айнӣ ва баъзе забоншиносони тоҷик ба назар мерасад [1,3-8; 13,12-13; 2,162-164], ки онҳо низ характери лаҳзагӣ ва дар заминаи манофеи сиёсати забонии даври муайян (масалан, танқиди концепсияи академик Н.Я. Марр ва тавсифи сиёсати забонӣ таълимоти забоншиносии И.В. Сталин, таърифу тавсифи сиёсати «баробарҳуқуқӣ»-и забонҳо ва мадҳи забони дуҷуми модарию «сарчашмаи пурфайз» будани забони русӣ ва амсоли онҳо) арзи вучуд кардаанд. Ва ин қонунист, зеро тадқиқоти баҳши забоншиносӣ низ дар заминаи сиёсати забонии ҳукмрони давру замон таҳия карда мешаванд ва ин усули тадқиқ то ба имрӯз бар пояи хеш устувор аст. Бесабаб забонро зухуроти иҷтимоӣ нахондаанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Айнӣ С. Оид ба вазъияти забонишиносии тоҷик// Шарқи сурх. – 1952. - №6.- С.3-8.
2. Брагинский И.С. Ҳаёт ва эҷодиёти Садрриддин Айнӣ / И.С. Брагинский. - Душанбе, 1968.
3. БМ ҚТ., зах. 360, навиш. 7, воҳ.маҳфуз.11.
4. БМ ҚТ., зах. 360, навиш. 7, воҳ.маҳфуз.13.
5. БМ ҚТ., зах. 360, навиш. 7, воҳ.маҳфуз.19.
6. БМ ҚТ., зах. 360, навиш. 7, воҳ.маҳфуз.24.
7. БМ ҚТ., зах.486, навиш.1, воҳ.маҳфуз.35.
8. БМ ҚТ., зах. 486, навиш.1, воҳ.маҳфуз.45.
9. БМ ҚТ., зах.486, навиш.1, воҳ.маҳфуз.47.
10. БМ ҚТ., зах. 486, навиш.1, воҳ.маҳфуз.109.
11. Ваҳҳобов Т. Чанбаҳои сотсиолингвистии рушди забони тоҷикии адабӣ (солҳои 20-30 асри ХХ). Китоби 1. Баҳс дар атрофи забони тоҷикии адабӣ дар солҳои 20-30. - Хуҷанд: Нури маърифат, 2005.
12. Дар бораи баъзе масъалаҳои забони тоҷикӣ (лоиҳа)// Тоҷикистони сурх. 25 ва 26-уми январи с. 1932; «ГМ», 18-уми январи с. 1939.
13. Рустамов Ш. Забон ва замон / Ш. Рустамов. - Душанбе, 1981.
14. Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ. - Сталинобод, 1937.
15. Ҳалимов С. Садрриддин Айнӣ ва баъзе масъалаҳои инкишофи забони адабии тоҷик / С. Ҳалимов. - Душанбе, 1974.
16. Чалилов, Очидиев. Боқимондаҳои зиёнкорӣ дар адабиёти партиягӣ ба забони тоҷикӣ нест карда шавад // Тоҷикистони сурх. 29 ноябри соли 1937.

Reference Literature:

1. Aini S. Concerned with Situation of Tajik Linguistic Studies // Red Orient, 1952, No. 6. – pp. 3-8.
2. Braginsky I.S. Sadriddin Aini`s Lifestyle and Creations. - Dushanbe, 1968.
3. Central Archive of Tajikistan Republic (CA TR). opt.360, inv.7, case 11.
4. CA TR. opt. 360, inv.7, case 13.
5. CA TR. opt. 360, inv.7, case 19.
6. CA TR. opt. 360, inv.7, case 24.
7. CA TR. opt. 486, inv.1, case 35.
8. CA TR. opt. 486, inv.1, case 45.
9. CA TR. opt. 486, inv.1, case 47.
10. CA TR. opt. 486, inv.1, case 109.
11. Vahhobov T. Sociolinguistic Aspects of Tajik literary Language Development (referring to 20-30-ies of the 20th century). B.1. Debate around Tajik Literary Language Appertaining to the 20-30-ies. - Khujand: Light of Enlightenment, 2005.
12. On Certain Issues Concerned with Tajik Language (project) // Red Tajikistan, January 25 and 26, 1932; SM, January 18, 1939.
13. Rustamov Sh. Language and Time. - Dushanbe, 1981.
14. Establishment of Terminology of Tajik Language. - Stalinabad, 1937.
15. Halimov S. Sadriddin Aini and Certain Issues Beset with Tajik Literary Language Development. - Dushanbe, 1974.
16. Jalilov, Ochildiev. Remnants of Corruption in Party Literature in Tajik Language Should Be Eliminated // Red Tajikistan, November 29, 1937.